

Sveti Pavao. Susret pred Damaskom

Ćurić, Ankica

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:000980>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

SVETI PAVAO. SUSRET PRED DAMASKOM

Diplomski rad

Mentor:

prof. dr. sc. Karlo Višaticki

Student:

Ankica Ćurić

Đakovo, 2017

Sažetak

Sveti Pavao je bio suvremenik Isusa iz Nazareta, ali ga nije susreo za života. Rođen je u Tarzu, u dijaspori, ali je odgojen kao farizej te ga je njegova revnost za židovstvo dovela do toga da progona novonastalu zajednicu kršćana jer je njihova religijska praksa bila protivna čistoći židovske vjere (Gal 1,13-14). Iznenađa se dogodio zaokret u Pavlovu životu na putu za Damask kada mu se objavio sam Isus Krist i pozvao ga da ga slijedi, kao što je to učinio prije sa apostolima. Pavao je odgovorio na Božji poziv i posvetio je svoj daljnji život širenju evanđelja Isusa Krista.

Ovaj rad se bavi događajem pred Damaskom te kroz biografiju i kronologiju Pavlova života, s kratkim osvrtom na njegovu farizejsku i helenističku pozadinu, donosi analizu tekstova koji ga opisuju kako nam je dostupno u dva biografska izvora: u Djelima apostolskim i u autobiografskim dijelovima Pavlovih autentičnih Poslanica. Djela apostolska, u skladu s teologijom svetog Luke, u svojim izvještajima događaj opisuju kao Pavlovo obraćenje. Sveti Pavao u svojim Poslanicama događaj opisuje kao poziv i ukazanje Uskrslog Gospodina koji mu je objavio svoje Evanđelje. Pojavljujući se pred njim u viđenju pred Damaskom, Krist ga je postavio za svjedoka svojega uskrsnuća i povjerio mu je propovijedati evanđelje poganima. Sveti Pavao događaj ne tumači kao vlastito obraćenje nego kaže kako je predodređen i pozvan kao što su starozavjetni proroci bili pozvani od Boga za obavljanje određenog poslanja u vremenu u kojem su živjeli.

Događaj pred Damaskom je Božji poziv Pavlu, poziv na ispunjenje apostolata poganima i navještanje Evanđelja.

Ključne riječi: Sveti Pavao; Damask; obraćenje; poziv

Summary

Saint Paul. Encounter in front of Damascus

Saint Paul was the contemporary with Jesus of Nazareth, but he has not met him for life. Born in Tarsus, raised as a Pharisee, his zeal for Judaism led him to persecute the newly-formed Christian community (Gal 1:13-14), whose religious practice was contrary to the purity of Jewish faith, until his trip to Damascus. On this road Jesus Christ revealed himself to Paul and invited Paul to follow him, as he did before with the apostles. Paul responded to this call by dedicating his further life to the spread of the gospel of Jesus Christ.

This paper considers the event on the road to Damascus and, through the biography and chronology of Paul's life, with reference to his Pharisees and Hellenistic background, provides an analysis of the texts which describe it as being available in two biographical sources: in Acts of Apostles and in the autobiographical parts of Paul's authentic Epistles.

The Acts of the Apostles in their reports, in accordance with the theology of St. Luke, describe the event before Damascus as Paul's conversion. Paul in his Epistles interprets this event as an invocation and appearance of the Risen Lord who revealed his Gospel to him. Appearing to him in the vision before Damascus, Christ entrusted him to preach the Gospel to the Gentiles. Paul does not interpret it as his own conversion, but rather says that he was destined and called by God, like the Old Testament prophets, to perform a particular task in the time they lived.

The event before Damascus is God's call to Paul to fulfill the apostolate to the Gentiles and to proclaim the Gospel.

Key words: St.Paul; Damascus; conversion; call

Uvod

Sveti Pavao je živio istovremeno kad i Isus, ali se nisu susreli. Susreli su se pred Damaskom gdje je Pavlu povjerena posebna misija u prostoru i vremenu za širenje Evanđelja. Ovdje Isus odabire posljednjeg učenika prvog stoljeća, odabire učenog moćnog čovjeka koji će biti pečat njegova poslanja. Čovjek iz dijaspore, obrazovan, odvažan u borbi za svoja uvjerenja. Odgojen u širem prostoru i svjetonazoru otvorenom mnogim utjecajima okoline. Podsjeća na odabir Mojsijev kao onoga koji će narod izvesti iz egipatskog ropstva. Isus odabire Pavla, čovjeka koji je susreo i dobro upoznao i drugu kulturu. Jer Bog je došao za sve ljude. Oruđe izabrano odgajano je odmalena za veliku zadaću koju mu je Bog pripremio u prostoru i vremenu. „I posljednjem, kao nedonoščetu, ukaza se i meni...“ (1 Kor 15,8) tako Pavao objašnjava svoje apostolstvo.

U ovom radu ćemo u tri koraka razmotriti glavna obilježja Pavlova života i njegova susreta pred Damaskom kako su nam dostupni iz dvaju biografskih izvora: iz Djela apostolskih i iz autobiografskih dijelova Pavlovih autentičnih poslanica. Istaknut ćemo prvo njegovu biografiju i kronologiju života s osvrtom na njegovo farizejsko naslijeđe i helenistički utjecaj, potom ćemo se zaustaviti na susretu pred Damaskom analizirajući kontekst izvještaja o ovom događaju s analizom teksta u spisima Novog zavjeta, odnosno u Djelima apostolskim i Pavlovim poslanicama. Napokon, u posljednjem dijelu, uz osvrt na tumačenje pojma obraćenja i poziva zaključit ćemo sa značenjem koji je ovaj događaj imao za svetog Pavla, odnosno tumači li ga on sam kao obraćenje ili kao poziv.

I. ŽIVOT

1. Izvori

Prvi izvori za proučavanje i pokušaj datiranja Pavlova života su njegove autentične poslanice: Prva poslanica Solunjanima; Poslanica Galaćanima; Poslanica Filipljanima; Poslanica Filemonu; Prva i Druga Poslanica Korinćanima te Poslanica Rimljanima. Povijesne informacije mogu se naći i u deuteropavlovskim poslanicama: Poslanica Kološanima; Poslanica Efežanima; Druga Poslanica Solunjanima; Prva i Druga Poslanica

Timoteju i Poslanica Titu, te u drugim spisima Novoga zavjeta: Jakovljeva poslanica, Druga Petrova poslanica.

Drugi važan izvor povijesnih informacija su Djela apostolska evanđelista Luke, Pavlova učenika i suradnika koja opisuju Pavlova misijska putovanja (9; 13—26). Sveti Luka ne nastoji prvenstveno iznijeti povijesne događaje iz Pavlova života nego želi opisati širenje prve Crkve i nastavak Kristova otajstvenog djelovanja preko apostola te događaje interpretira i smješta u Djelima apostolskim u skladu sa svojim teološkim okvirom. Za vjerodostojnost izvora prednost treba dati Pavlovim osobnim pismima, ali bez Djela apostolskih nemoguće je utvrditi prošireni slijed događaja.

Apokrifna djela iz kasnije apokrifne literature sadrže određene podatke o svetom Pavlu, ali nije sigurno mogu li pružiti vjerodostojne povijesne dokaze neovisno o Novom zavjetu. Povijesne informacije sadržane u ovim izvorima su izuzetno ograničene i ne povećavaju značajno podatke koji se mogu dobiti iz Novog zavjeta.

Izvori za Pavlovu teologiju su Pavlove i deutero-Pavlove poslanice jer gotovo ništa nije poznato o Pavlovoj teologiji izvan njih.

2. Biografski podaci

Pavao je kako doznajemo iz Djela apostolskih nosio židovsko ime: Šaul (Dj 7,58; 8,1.3; 9,1.4). Međutim, on sam uvijek se predstavlja kao Pavao (npr.1 Sol 1,1; 2,18; Rim 1,1; 1 Kor 1,1. 12-13 itd).¹ Po zakonu, osmog dana po rođenju (Fil 3,5) dječak je obrezan i dano mu je ime Šaul, prema prvom izraelskom kralju (oko 1020.-1012. pr. Kr.) porijeklom iz Benjaminova plemena kao i Pavlova obitelj. Sveti Pavao s ponosom ističe svoju pripadnost izabranom narodu. Pavao, tj. *Shâûl* hebrejsko je ime koje u prijevodu znači „izmoljen“², a ime Pavao, grčki *Παύλος* znači „malen, neznatan“.³ U Djelima (21, 39) Pavao se ovako predstavlja rimskom zapovjedniku u Jeruzalemu: „Ja sam Židov iz Tarza cilicijskoga, građanin grada znamenitoga“. Rodno mjesto svetog Pavla, grad Tarz

¹ Usp.: *The Anchor Bible Dictionary, Volume 5, O – Sh*, gl. ur.: FREEDMAN, D. N., Doubleday, New York, 1998., 187.

² Usp. *Biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991., str. 310.

³ Svi grčki izrazi u ovom tekstu uspoređeni su i preuzeti prema: SENC,S., *Grčko - hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb, 1991.

je tada bio glavni grad rimske pokrajine Cilicije u Maloj Aziji, današnjoj Turskoj. U Pavlovo vrijeme imao je oko pola milijuna žitelja i bio je važno raskrižje puteva kojima je bio povezan sa cijelim svijetom. Tarz je bio mjesto susreta istoka i zapada, semitskog i grčkog svijeta. U vrijeme Pavlova odrastanja Tarz je istaknuto helenističko središte s vlastitim sveučilištem gdje se naročito razvijala filozofija, prvenstveno stoička. Pavao je odrastajući u Tarzu dobro upoznao grčku kulturu i svladao grčki jezik, on i Sveto pismo citira iz grčkog prijevoda Starog zavjeta, Septuaginte, a usvojio je i stoičku metodu dijaloškog poučavanja, dijatribu (Rim 2,1-10). Na grčkom jeziku sveti Pavao razgovara sa tisućnikom (Dj 21,37), grčkim se obraća i Atenjanima na Areopagu (Dj 17,22-31) i svoje poslanice piše na grčkom jeziku. Sveti Pavao međutim govori i hebrejski jezik te se na hebrejskom obraća Židovima u Jeruzalemu (Dj 22,2).

Rođenjem u Tarzu i kao potomak ugledne obitelji, sveti Pavao je stekao pravo rimskog građanina. U Tarzu je izučio obrt, onaj svojega oca koji je bio kožar, *šatorar*.⁴ Ovo saznajemo iz Djela apostolskih jer opisuju boravak svetog Pavla u Korintu kod Akvile i Priscile koji su bili istog zanata kao i on (Dj 18,3).

Iz govora jeruzalemskim Židovima u Djelima apostolskim (22, 3) doznajemo još nešto o Pavlovu obrazovanju: „Ja sam Židov, rođen u Tarzu cilicijskom, ali odrastao u ovom gradu, do nogu Gamalielovih odgojen točno po otačkom Zakonu; bijah revnitelj Božji kao što ste svi vi još danas“. Sveti Pavao s ponosom ističe svoje židovsko porijeklo, a prema ovom navodu, može se zaključiti da je Pavao živio u Jeruzalemu gdje je stekao rabinsko obrazovanje. U Jeruzalemu je živjela i njegova sestra prema Dj 23,16. Međutim, povezati Svetog Pavla s Jeruzalemom odgovara nakani u Djelima koja su, iako sadrže povijesne podatke, prvenstveno teološkog sadržaja. Djela su napisana koncem I. stoljeća, tridesetak godina nakon Pavlove smrti. Pisac Djela, sveti Luka želi naglasiti Pavlovo židovsko naslijeđe i povezati ga s Jeruzalemom. Luka ovdje donosi podatak da je Pavlov učitelj bio židovski pismoznanc Gamaliel, koji je živio u Jeruzalemu u I. stoljeću. On je bio unuk glasovitog rabina Hilela, utemeljitelja teološke škole Bet Hilel.⁵ Luka spominje farizeja Gamaliela, člana Velikog vijeća (Dj 5,34-39) koji je stao na stranu kršćana te su Petar i Ivan pušteni na slobodu. S druge strane, Pavao u Poslanici Galaćanima (1,22) kaže kako je osobno bio nepoznat crkvama u Judeji.

⁴ Prema: TOMIĆ, C., *Počeci Crkve - Pavao apostol naroda*, Zagreb, 1995., 10.-19.

⁵ Usp.: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., 281. i 330.

Pavao je zasigurno bio obrazovan čovjek, on je bio sposoban držati govore, podučavati, pisati opširna pisma. Prvo ga u Djelima upoznajemo kao međunarodnog izaslanika u ime židovske vlasti koji ima nalog progoniti kršćane (Dj 8,3; 9,1-2; 22,4-5; 26,10-11; Gal 1,13. 23; 1Kor 15,9; Fil 3,6), a nakon događaja pred Damaskom Pavao izrasta u kršćanskog misionara sposobnog samostalno utemeljiti crkve i surađivati s mnoštvom suradnika. Ovo svakako nije mogao učiniti neuki ili kulturno ograničeni Židov s istoka.⁶

3. Farizejska i helenistička pozadina

Pavao je prema vlastitom svjedočenju *Φαρισαῖος*, član farizejske stranke (Fil 3,5) te mu je kao takvome na prvom mjestu bila Tora i doslovno ispunjavanje Zakona. On tvrdi da je bio besprijekoran u pogledu Tore (Fil 3,6; Gal 1,13 -14; Dj 22,4; 26,5), ali on ide i dalje u svojoj revnosti za židovstvo progoneći kršćane u kojima vidi prijetnju čistoći židovske vjere. Savao, odlučan iskorijeniti učenike Gospodinove, zatražio je od velikog svećenika pisma za sinagoge u Damasku kako bi mogao sve koje nađe, a koji slijede Isusa, okovane dovesti u Jeruzalem (Dj 9,1-2). Glavni razlog ovom progonu mogla bi biti činjenica nepodvrgavanja poganskih obraćenika Tori, obrezanju i drugim naslijeđenim tradicijama koje je Pavao tako srčano provodio.⁷

Farizeji kojima je Pavao pripadao su židovska sekta religioznih konzervativaca koja u Isusovo vrijeme broji oko šest tisuća članova.⁸ Naziv farizeji znači „odijeljeni“, a sam pokret je nastao u vrijeme vladanja Ivana Hirkana (135.-104. pr.Kr.). Farizeji su se borili za Toru i izbjegavali su miješanje u politiku te su uživali veliki ugled u narodu. Vjerovali su da njihova osobna besprijekornost osigurava spasenje, vjerovali su i u besmrtnost duše, uskrsnuće mrtvih i sud nakon smrti. Oni su se izdvajali kako iz političkog života, tako i od običnog svijeta. Uglavnom je bila riječ o pripadnicima srednjeg društvenog sloja koji su se ponosili detaljnim poznavanjem Mojsijeva Zakona i „otačkih predaja“, odnosno usmene predaje tumačenja Tore. Kao pripadnik farizejske tradicije i školovanjem u

⁶ Usp.: FREEDMAN, D., N., *nav. dj.*, 187.

⁷ Isto, 193.

⁸ Prema: CANTINAT, J.; LEON-DUFOUR, X., *Farizeji*, u: *Rječnik biblijske teologije*, ur: LEON-DUFOUR, X., KS, Zagreb, 1993., 253.

rabinskoj školi, Pavao je osposobljen služiti se Starim zavjetom na način kako su to činili rabini: prilagođavajući ili dajući novi smisao starozavjetnim tekstovima.

Pavao je odrastao u dodiru s teologijom židovstva dijaspore i helenističkim misaonim svijetom. Grčki svijet je utjecao na njega, a dokazuje to i njegovo redovito citiranje grčkog prijevoda Starog zavjeta, Septuaginte (LXX). Njegov je izričaj obojen utjecajem grčke retorike, iako sam nije postao retor. On u svojim Poslasticama upotrebljava ciničko-stoičku metodu argumentiranja, tzv. *diatribe* (Rim 2,1-20; 1Kor 9), a i njegove antiteze su plod grčkog načina mišljenja i izražavanja. Pavao je dobar broj godina živio u helenističkom okruženju, u kulturnim centrima kao što su Tarz, Damask i Antiohija. Sigurno je stekao i određenu grčku izobrazbu u rodnome Tarzu te utjecaj tog ozračja ne može biti zanemaren u promišljanju Pavlova života i teologije.⁹

4. Kronologija Pavlova života

Jeruzalemska Biblija u kronološkoj tablici donosi podatak o rođenju svetoga Pavla smještajući ovaj događaj između 5. i 10. godine u Tarz.¹⁰ U Poslanici Filemonu (r. 9), koju je Pavao napisao u Rimu oko 62. godine, on za sebe kaže da je *πρεσβύτης*, tj. starac, a sveti Luka ga u Djelima (7,58) spominje kao *νεανίας*, tj. mladića, prilikom kamenovanja svetog Stjepana. Mučeništvo svetoga Stjepana se datira u jesen 36. godine. Prema ondašnjem računanju, mladim se smatralo čovjeka do trideset godina, dok je čovjek od šezdesetak godina bio star. Crkva je slavila godinu 2008. kao obljetnicu Pavlova rođenja, uzimajući godinu 8. kao godinu rođenja svetoga Pavla.¹¹ Iako ne možemo odrediti sa stopostotnom sigurnošću kada je Pavao rođen, nedvojbeno je kako je Pavao živio istovremeno s Isusom iz Nazareta, ali za Isusova zemaljskog života nikada se nisu susreli.

Najsigurniji kronološki podatak vezan za svetog Pavla, a koji pronalazimo u podacima svjetovne povijesti, je datiranje Galionova prokonzulstva u Ahaji. Njegov je služba trajala godinu dana, od proljeća 52. do proljeća 53. godine. Prema podacima u

⁹Prema: BROWN, R., E.; CASTELOT, J., J.; MCKENZIE, J., J. i dr., *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, KS, Zagreb, 1993., 365.-367.

¹⁰ *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz La Bible de Jerusalem*; ur.: REBIĆ, A., FUČAK, J., DUDA, B., 3. izd., Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2001.; 1795.

¹¹ Prema: BENEDIKT XVI, *Sveti Pavao*, Verbum, Split, 2009., 13.-14.

Djelima (18, 12-17) Pavao se susreo s Galionom u Korintu za vrijeme svog drugog misijskog putovanja, a pred kraj svog boravka ondje od godinu i pol dana, odnosno u ljeto 52. godine. Dakle, sveti Pavao je za vrijeme drugog misijskog putovanja boravio u Korintu, od zime 50. do ljeta 52. godine.

Slijedeći važan povijesni podatak je onaj o smjeni upravitelja Judeje, Antonija Feliksa i imenovanja Porcija Festa na njegovo mjesto godine 60. Vjerojatno je Pavao te iste godine, nakon što je proveo dvije godine zatvoren u Cezareji i nakon što se pred Festom prizvao na cara, odveden u Rim.¹²

Na osnovu ovih podataka koji se mogu datirati donosimo kronološki pregled Pavlova života i djela gdje su događaji raspoređeni prema slijedu, jesu li se dogodili prije ili poslije navedenih povijesnih podataka

4.1. Kronološki pregled¹³

Između 5. i 10. god.:	Pavao je rođen u Tarzu gdje je od roditelja naslijedio rimsko građansko pravo (Dj 22,3).
Oko 36. god.:	Pavao postaje progonitelj <i>Crkve Božje</i> (Gal 1, 13) i svjedok Stjepanova kamenovanja (Dj 8,1).
	Doživljaj pred Damaskom.
	Pavlovo krštenje i kratki boravak u Arabiji (Gal 1,15-17; Dj 9,3-19);
39. god.:	<i>nakon tri godine</i> : bijeg iz Damaska od Aretina namjesnika;
	Pohod u Jeruzalem i boravak kod Petra 15 dana;

¹² Prema: HARRINGTON, W., J., *Uvod u Novi Zavjet. Spomen ispunjenja*, KS, Zagreb, 1993., 65.

¹³ Preuzeto: ZOVKIĆ, M., *Kronologija Pavlova djelovanja i pisanja*, u: *Bogoslovska smotra*, 73 (2003), br.1, 67. - 69. Autor na temelju novozavjetnih spisa i kronologije rimskog carstva prvog stoljeća u opsežnom preglednom radu donosi kronologiju Pavlova života.

- sklanjanje *u krajeve sirijske i cilicijske*, odnosno Tarz (Gal 1,18-21; 2 Kor 11,32-33; Dj 9,23-30).
40. - 44. god.: U Ciliciji (Gal 1,21; Dj 9,30).
44. - 45. god.: U Antiohiji s Barnabom (Dj 11,25-26).
44. god.: Smrt Heroda Agripe I. u Cezareji (Dj 12,20-23).
46. ili 49. god.: Zbog gladi za Klaudija, Barnaba i Pavao nose pomoć antiohijskih kršćana jeruzalemskim (Dj 11,27-30).
- 46.- 49. god.: Prvo misijsko putovanje Pavla s Barnabom i Markom (Dj 13,3-14,28; usp. Gal 1,21.23; 2,2).
49. god.: Klaudije istjerao utjecajne Židove iz Rima (Dj 18,1-4).
49. god.: *14 godina* nakon obraćenja Pavao pohiđa Jeruzalem gdje se održava „apostolski sabor“ (Gal 2,1-10; Dj 15,3-12).
49. god.: „Incident“ u Antiohiji: Pavao ukorio Petra za nedosljednost pri povlačenju od stola s krštenim poganima (Gal 2, 11-14).
50. god. ili kasnije: Dekret s dogovora apostola u Jeruzalemu o kojem je Jakov izvijestio Pavla (Dj 15,22-30; 21,25).
50. - 52. god.: Pavlovo drugo misijsko putovanje za vrijeme kojega je boravio u Korintu kod Akvile i Priscile te u ljetu god. 52. priveden Galionu na sud (Dj 15,36-18, 22).
51. god.: Prva poslanica Solunjanima iz Korinta (1 Sol 3,1.6).
- Od zime 52. god. do proljeća 54. god.: Pavao u Antiohiji (Dj 18,23).
54. - 58. god.: Treće misijsko putovanje s trogodišnjim boravkom u Efezu, uz izvjesno vrijeme u zatvoru (Dj 18,23b-20,38; Kor 1,8).

Poslanica Galaćanima (oko 54. god. iz Efeza).

Prva poslanica Korinćanima (oko 56. iz Efeza).

Poslanica Filipljanima (oko 56. iz Efeza).

Druga poslanica Korinćanima (oko 57. iz Makedonije, a možda jedan dio iz Ilirika (usp.: 2 Kor 2,13; Rim 15,19).

Zima 57. / 58. god.:

Boravak u Korintu tri mjeseca (Dj 20,2-3; 1 Kor 16,5-6; 2 Kor 1,16).

Poslanica Rimljanima, u proljeće god. 58. iz Korinta.

Pred Pedeseticu

58. god.:

Pavla u Jeruzalemu primio Jakov. Pavao uhićen i nakon pokušaja linča zaštićen od rimskih vojnika te poslan na suđenje u Cezareju (Dj 21,17-23, 23-33).

60. god.:

Feliks opozvan sa službe upravitelja, došao je Fest. Feliks je držao Pavla dvije godine u zatvoru (Dj 24,22-25,5).

60. / 61. god.:

Pavla, koji se prizvao na carski sud, Fest pod vojnom pratnjom šalje u Rim. Putnici su doživjeli brodolom i tri mjeseca prezimili na Malti (Dj 25,7-27,11).

61.- 63. god.:

Pavao u istražnom zatvoru u Rimu kroz dvije je godine slobodno propovijedao (Dj 27, 17-28,31).

Poslanica Filemonu (62. ili 63. iz rimskog zatvora).

63. - 67. god.:

Nakon prvog rimskog zatvora Pavao je nastavio evangelizatorsko djelovanje, možda je išao u Španjolsku, ali svakako u Grčku.

Kad je Neron u Rimu počeo progoniti kršćane od srpnja godine 64., Pavao se pridružio Petru i drugim starješinama u hrabrenju vjernika.

67. god.: Smrt. Pavao je uhićen, neko vrijeme proveo je u drugom rimskom zatočeništvu te bio pogubljen na Ostijskoj cesti rimskom smrtnom kaznom.

II. PREOKRET

1. Susret pred Damaskom

Prvi spomen svetoga Pavla zabilježio je sveti Luka u Djelima apostolskim (7,58). Ovdje je mladić Savao prisutan prilikom kamenovanja svetog Stjepana, najvjerojatnije je pratio i sudjelovao u njegovoj osudi. Savao uz odobravanje ovoga ubojstva nastavlja aktivno sudjelovati u progonu kršćana u Jeruzalemu koji je uslijedio nakon Stjepanove smrti (Dj 8, 1-3). Kršćani iz Jeruzalema raspršili su se po Judeji i Samariji propovijedajući Evanđelje kamo god su došli. Veliki broj ih je pronašao sigurnost u Damasku gdje je postojala mnogobrojna židovska zajednica.¹⁴

Sveti Stjepan je optužen da pogrđuje Mojsija i Boga, sveto Mjesto i Zakon. Zato je i kamenovan (Dj 6,11-14). Ovo je trenutak i točka s koje Pavao kreće na put prema sudbonosnom susretu s Isusom Kristom. Pavao je farizej koji obdržava sav Zakon, on je vatren čovjek i u svemu pravedan pred Jahvom. On je obrazovan i očito cijenjen čovjek koji ima poznanstva te nakon Stjepanova ubojstva dobiva od velikog svećenika dozvolu proganjati sljedbenike Isusa Nazarećanina i dovesti ih okovane u Jeruzalem. Potpuno uvjeren u ispravnost svojega pohoda u ime Jahve, samouvjeren je krenuo u Damask. Farizej Savao krenuo je sa svojom pratnjom okovati i privesti sve one koji slijede Put koji je Isus iz Nazareta zacrtao. Tada ga Isus Nazarećanin baca na zemlju. Pred ulazom u grad Damask Pavao iznenada doživljava susret s Isusom Kristom. Ovo iskustvo, koje je trajalo kratko u vremenu, potpuno mijenja Pavlov život i njegovo samorazumijevanje. Pomalo

¹⁴ Prema: TOMIĆ, C., *nav. dj.*, 29.

ostaje nejasno je li se ovaj susret dogodio u njegovu umu (Gal 1,12-16) ili vidljivo (Dj 9,3-8; 22,6-11; 26,12-19), ali je potpuno jasno da Pavao doživljava zaokret te od progonitelja kršćana postaje i sam kršćanin, utemeljitelj crkvi, postaje apostol. Sam Krist ga je poslao propovijedati evanđelje među poganima (1Kor 9,1; 15,8; Rim 1,5). Obično se u crkvenoj tradiciji ovo Pavlovo iskustvo pred ulazom u Damask naziva Pavlovo „obraćenje“, međutim u to vrijeme judaizam i kršćanstvo još nisu bile odvojene religije. U stvarnosti tada, Pavao je samo promijenio vrstu judaizma, prelazeći s farizejstva na kršćanski judaizam.¹⁵

Neki su Pavlovu promjenu života pokušali protumačiti psihološki, kao rješenje njegova vlastitog duševnog konflikta koji je on kao farizej možda doživljavao osjećajući ljudsku nemoć i tjeskobu zbog prisile Zakona (Rim 7, 7-24).¹⁶ Psihološka analiza ne može dati odgovor na promjenu cjelokupnog njegova bića jer ta promjena se nije dogodila kao rezultat psihološkog procesa sazrijevanja ili moralnog razvoja. Pavao nije bio grešnik pred Bogom, on je revni i uvjereni pristaša židovstva farizejskog smjera i kao takvoga ga Boga zaustavlja. Promjena u njemu dolazi izvana i nije se dogodila zahvaljujući razvoju Pavlova razmišljanja nego izravnim Božjim zahvatom u njegov život i susretom s drugom osobom, s Isusom Kristom.

Događaj je na Pavla ostavio duboke posljedice i one postaju odmah vidljive. Prije je Pavao: „pustošio Crkvu: ulazio je u kuće, odvlačio muževe i žene i predavao ih u tamnicu“ (Dj 8,3), on se „svim silama borio protiv imena Isusa Nazarećanina“ (Dj 26,9), on je čovjek koji je bio „zadahnut prijetnjom i pokoljem“ (Dj 9,1). Sada, kada napokon ulazi u Damask, umjesto da damašćanske kršćane okovane dovede u Jeruzalem on „odmah stade propovijedati Isusa, da je on Sin Božji“ (Dj 9,20). Pavao je promatrao smrt na križu kao dokaz da Isus nije ono što je za života govorio za sebe, da je Sin Božji, nego je odbačen od Boga. Na putu za Damask dogodila se promjena njegova cjelokupnog života i mišljenja o Isusu. On shvaća da Isus i dalje živi u božanskoj snazi i da je on upravo ono što je i tvrdio: Sin Božji. On je Sin Božji od vječnosti, prije postanka svijeta, isto je Sin Božji u svojoj ljudskoj egzistenciji, smrti i uskrsnuću, a njegov ponovni dolazak iščekujemo kao suca i gospodara svega (usp. 1 Kor 15, 24-27). Pavao odmah ispovijeda Isusa Krista kao Gospodina, *Kyriosa* i Sina Božjeg (Gal 1,16; 1Kor 9,1; Fil 3,8). On napušta farizejstvo i pridružuje se kršćanskoj zajednici u Damasku. Ovdje on

¹⁵ Prema: FREEDMAN, D., N., *nav dj.* 187.

¹⁶ Usp.: PORSCH, F., *Mnogo glasova jedna vjera*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988., 122.

zasigurno sudjeluje u bogoslužju i prima svoju prvu poduku o kršćanskom životu. Pavao spremno prihvaća zadatak koji mu je povjeren: propovijedanje Evanđelja poganima.

Sveti Luka u Djelima navodi kako je Pavao nakon ovog događaja kršten, premda sam Pavao ovaj podatak ne spominje. Pitanje krštenja, koje je izgleda bilo obavezno za obraćenike s poganstva, nesumnjivo odmah nameće pitanje obrezanja i zahtjeva Tore. Nakon što je upoznao Isusa kao *Kyrios*, pravednost za Pavla više ne može biti u ispunjavanju Tore. Opravdanje je dar milosti i postiže se vjerom u Krista, a ne vršenjem Zakona (Gal 2,15-16). Zakon koji je potrebno ispunjavati je zakon ljubavi. Ako je ispunjen zakon ljubavi, a to je zakon u Kristu, ispunjena je cijela Tora (Gal 5,14).¹⁷Krist je pomirio grešno čovječanstvo s Bogom (2 Kor 5,18-21) i oslobodio put svim ljudima, dakle i poganima, ne da imaju udjela u Mojsijevu savezu, zaključuje Pavao, nego u obećanju Božjem danom Abrahamu. Kršćani, snagom vjere u Krista postaju sinovi Abrahamovi, sinovi obećanja, a to je put koji je otvoren za svako ljudsko biće (Gal 3,6-18.29).

2. Pavao apostol

Dvanaestorica apostola su oni koji su bili Isusovi svjedoci „počevši od krštenja Ivanova pa sve do dana kad bi uzet“ (Dj 1,22). Isus ih je izabrao i pozvao da ga slijede. On ih je poslao da navješćuju evanđelje, da govore u njegovo Ime dajući im svoju vlast. Kao Uskrsli povjerava im zadaću da krste sve narode (Mt, 28, 18). Oni su svjedoci Kristovi, oni svjedoče da je uskrsli Krist onaj isti Isus s kojim su živjeli (Dj 1, 8-21). Apostol je onaj koji je vidio Isusa uskrslog i onaj kojeg je Isus poslao propovijedati. Sam Isus apostolsko poslanje nije ograničio na Dvanaestoricu, on izabire i sedamdeseticu koju šalje pred sobom (Lk 10,1). Uskrsli Krist pored Dvanaestorice šalje i Pavla. Crkva se rađa u Jeruzalemu, ali se proširuje na dijasporu. Pavao za sebe tvrdi da je apostol koji je pozvan izravno od Isusa Krista. On se predstavlja kao: „Pavao, po Božjoj volji pozvan za apostola Krista Isusa...“ (1 Kor 1,1) ili „Pavao, sluga Krista Isusa, pozvan za apostola,

¹⁷ Usp, FREEDMAN,D.,N., *nav.dj.*, 194. - 196.

odlučen za evanđelje Božje...“ (Rim 1,1). Pavao je *ἀπόστολος*,¹⁸ „izaslanik“ samoga Isusa, on je njegov *δοῦλος*, „sluga“.

Za Pavla apostoli su Božji suradnici (1 Kor 3,9; 1 Sol 3,2). Svoje suradnike naziva apostolima: Barnaba (1 Kor 9,6), Timotej (1 Sol 3,2) i Silvan (2,5), Sosten i Apolon (1 Kor 4,9), ali ipak ne na isti način kao sebe, oni su apostoli jer su izaslanici zajednice kao proroci ili učitelji¹⁹. On je izabran za apostola naroda s posebnim darom objave otajstva Krista. Pavao po Božjoj milosti dobiva posebnu spoznaju koja ga osposobljava za ovu misiju apostola pogana.²⁰

Pavao se osjeća apostolom u pravom smislu riječi, ali ipak priznaje posebno mjesto „onima koji bijahu apostoli prije njega“ (Gal 1,17). Nakon što je vidio Krista Pavao svjedoči da je napustio Damask i odmah otišao u Arabiju, vjerojatno priključiti se misiji koju su kršćani iz Damaska već bili započeli. Prije ovog putovanja on nije susreo druge apostole. Njegovo evanđelje je neovisno o njima (Gal 1, 17-24). Pavao priznaje da je on posljednji od apostola, ali to ne umanjuje njegovu jednakost s njima (1 Kor 9,5). S Petrom se susreće tek tri godine nakon događaja (Gal 1, 18) i provodi s njim u Jeruzalemu 15 dana. Osim Petra upoznao je još Jakova, brata Gospodinova (Gal 1,19) te Ivana (Gal 2,9). On ne navodi razloge zašto nije upoznao ostale apostole, možda je već tada vladala napetost i podijeljenost među njima u vezi misije prema strancima ili uopće nisu znali za njega. Susret s Petrom, Jakovom i Ivanom, koje Pavao naziva „stupovima Crkve“, obogatio je Pavlovu spoznaju o Isusovu zemaljskom životu i djelovanju nakon onoga što je već usvojio od damašćanskih kršćana. Ono što je primio, kao onaj koji je oduvijek bio vjeran predajama i tradiciji, poslije i sam prenosi zajednicama koje osniva.²¹ Nakon ovog posjeta Pavao odlazi u Siriju i Ciliciju, odlazi u svoj rodni grad (Gal 1,21). Poslije 14 godina Barnaba, koji je djelovao u Antiohiji, drugom važnom središtu širenja Evanđelja, odlazi potražiti Pavla u Tarz (Dj 11,25). Od tamo, zajedno s Barnabom, ponovo odlazi u Jeruzalem odnijeti pomoć (Dj 13,25). Nakon ovog drugog posjeta započelo je Pavlovovo veliko misijsko djelo kada su u Antiohiji, prema izvještaju u Djelima (13, 1-3), Pavao i Barnaba primili apostolsko poslanje. Duh Sveti ih izabire, poziva i šalje naviještati

¹⁸ Naslov je židovskog porijekla, znači izaslanik i primjenjen je za Dvanaesticu, ali u širem smislu na sve navjestitelje evanđelja.

¹⁹ U smislu hebrejskog izraza: *šalu-šeluhim*, što znači: „poslani od sinagoge“.

²⁰ DUFOUR, X., L., *Apostoli*, u *Rječnik biblijske teologije*, ur: DUFOUR, X., L., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., 27. - 32.

²¹ Pavao u svojim Poslanicama donosi najranije svjedočanstvo o Isusovu uskrsnuću (1 Kor 15, 3 - 8) i prvo svjedočanstvo o Euharistiji (1 Kor 11, 23 -25).

Židovima i poganima. Luka u Djelima samo jednom naziva Pavla apostolom (14,4 -5), ovdje na početku njegovih misijskih putovanja, jer su za njega apostoli samo oni koji su pratili Isusa za njegova života.

Pavao u Drugoj poslanici Korinćanima kaže: „Stoga mi od sada nikoga ne poznajemo po tijelu; ako smo i poznavali po tijelu Krista, sada ga tako više ne poznajemo.“(5,16). Pavao ne tvrdi da je osobno upoznao Isusa Nazarećanina, nego da se svi trebaju odreći pridavanja važnosti tjelesnom susretu s Isusom. Poznavati nekoga „tjelesno“ znači samo izvanjsko poznavanje, to nije pravo poznavanje biti neke osobe. Samo se srcem poznaje druga osoba uistinu. Mnogi su Isusa upoznali za života, ali nisu spoznali istinu o njemu. Pavao Isusa poznaje srcem, onako kako se osoba spoznaje u njezinoj istini i biti.²²

III. SVJEDOČANSTVA O DOGAĐAJU PRED DAMASKOM

1. Izvještaj u Djelima apostolskim

Djela apostolska napisao je evanđelist Luka kao nastavak ili drugi dio svojega Evanđelja. On opisuje razvoj i širenje prve Crkve od Jeruzalema do na kraj svijeta. Luka raspolaže povijesnom građom slobodno je interpretirajući u skladu sa svojim ciljem prikazivanja širenja radosne vijesti, uvijek s ishodištem i povezanošću s prvom kršćanskom zajednicom u Jeruzalemu: ... „bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, po svoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje“ (Dj 1, 8). Povijest koju donose Djela protumačena je u svjetlu vjere jer je riječ o povijesti spasenja u kojoj glavnu ulogu ima Bog. Stari zavjet je vrijeme Božjih obećanja, a Isusovo vrijeme je vrijeme ispunjenja tih obećanja. Nakon Isusova uskrsnuća i dolaskom Duha nastupilo je vrijeme Crkve i Duha, sadašnje mesijansko razdoblje. Konačno ostvarenje plana spasenja bit će dovršeno u onaj dan kada će Bog poslati Krista suditi žive i mrtve (Dj10,42). Djela naviještanje uvijek završavaju

²² Prema: BENEDIKT XVI, *nav.dj.*, 45.-46.

pozivom na kajanje i obraćenje te na krštenje u Ime Isusa Krista kojim se čovjeku daruje oprostjenje i Duh Sveti (Dj 2,38-39; 3,19-20; 4,12).

Slika koju danas imamo o Pavlu dobrim djelom proizlazi iz Djela apostolskih jer ova novozavjetna knjiga, nakon što u prvom dijelu govori o svetom Petru, drugi dio posvećuje Pavlovu djelovanju. Dok je u prvom dijelu glavno središte Jeruzalem, u drugom dijelu s Pavlom evanđelje napreduje i Crkva se širi po cijelom svijetu. Luka ga prvi puta spominje kao mladića Savla prilikom kamenovanja svetoga Stjepana i to kao progonitelja kršćana i kao onoga koji je odobravao ovakav postupak prema sljedbenicima Isusovim. Mladi farizej Savao, odgojen po strogom židovskom zakonu, premda je živio u dijaspori, prema svetom Luki primio je poduku od slavnoga rabina Gamaliela, u Jeruzalemu. Nakon što je primio odobrenje od velikog svećenika u Jeruzalemu, gorljivi farizej Savao kreće prema Damasku kako bi spriječio kršćane da kvare židovsku vjeru. Kršćani su za njega otpadnici od prave vjere i Saveza. Međutim, svi i sve može postati oruđe Božje. Pred Damaskom dogodio se susret s Uskrslim Gospodinom koji zauvijek i potpuno mijenja Pavlov život.

Sveti Luka opis ovog događaja donosi tri puta u Djelima (9,1-19; 22,4-16; 26,9-18) i tako svjedoči o njegovoj važnosti. Prvi puta pripovijedajući o događaju, a slijedeća dva svjedočanstva stavlja u usta samog Pavla unutar njegovih govora. Govori u Djelima od velike su važnosti jer otkrivaju i naglašavaju značenje događaja opisanih u narativnim djelovima. Svaki govor je donesen unutar određene faze u povijesnom razvitku Crkve.²³ Neke pojedinosti u opisu događaja pred Damaskom, iako su različito naglašene u ova tri izvještaja, nisu u suprotnosti. U različitim okolnostima i sredinama stavljen je naglasak na određena obilježja jednog te istog događaja: ukazanja Pavlu. Nesumnjivo je riječ o događaju koji nadilazi ljudsko iskustvo, riječ je o religioznom iskustvu koje je teško pretočiti u ljudski govor.

a. Dj 9,1-19

Prvi izvještaj o Pavlovu doživljaju pred Damaskom sveti Luka smješta između opisa krštenja visokog dostojanstvenika etiopske kraljice Kandake i obraćenja poganina Kornelija što je predstavljalo važan trenutak u kojem kršćanstvo započinje izlazak iz

²³ Usp.: HARRINGTON, W., J., *nav.dj.*, 234.

židovstva. Luka želi prikazati širenje riječi Božje snagom Duha Svetoga i prikazati put širenja Crkve od Židova među pogane. Ovdje opisuje Pavlov događaj pred Damaskom te potvrđuje Pavla kao onoga koji je poput apostola vidio Isusa i nakon tog susreta doživio korjenitu promjenu života. Pavao je pozvan i ima poslanje koje je dobio od Isusa, ali Luka u Djelima razlikuje ovo viđenje Pavla od ukazanja apostolima. Izvještaj koji on ovdje donosi teološki je i literarno uobličen prema starozavjetnim opisima poziva proroka. Na to podsjeća svjetlost s neba, pad na zemlju, dijalog s Bogom, Božji poziv, svjedoci i sljepoća te Ananija kao posrednik koji se opire poslanju, a cijeli događaj okrunjen je Pavlovim krštenjem kojim on ulazi u zajedništvo kršćana, u Crkvu.²⁴

Savao pak, sveudilj zadahnut prijetnjom i pokoljem prema učenicima Gospodnjim, pođe k velikom svećeniku, ²zaiska od njega pisma za sinagoge u Damasku, da sve koje nađe od ovoga Puta, muževe i žene, okovane dovede u Jeruzalem. ³Kad se putujući približi Damasku, iznenada ga obasja svjetlost s neba. ⁴Sruši se na zemlju i začu glas što mu govoraše: "Savle, Savle, zašto me progoniš?"⁵ On upita: "Tko si, Gospodine?" A on će: "Ja sam Isus kojega ti progoniš! ⁶Nego ustani, uđi u grad i reći će ti se što ti je činiti."⁷ Njegovi suputnici ostadoše bez riječi: čuli su doduše glas, ali ne vidješe nikoga. ⁸Savao usta sa zemlje. Otvorenih očiju nije ništa vidio pa ga povedu za ruku i uvedu u Damask. ⁹Tri dana nije vidio, nije jeo ni pio. ¹⁰U Damasku bijaše neki učenik imenom Ananija. Njemu u viđenju reče Gospodin: "Ananija!" On se odazva: "Evo me, Gospodine!" ¹¹A Gospodin će mu: "Ustani, pođi u ulicu zvanu Ravna i u kući Judinoj potraži Taržanina imenom Savla. Eno, moli se; ¹²i u viđenju vidje čovjeka imenom Ananiju gdje ulazi i polaže na nj ruke da bi progledao." ¹³Ananija odgovori: "Gospodine, od mnogih sam čuo o tom čovjeku kolika je zla tvojim svetima učinio u Jeruzalemu. ¹⁴On ima od velikih svećenika i punomoć okovati sve koji prizivlju ime tvoje." ¹⁵Gospodin mu odvrati: "Pođi jer on mi je oruđe izabrano da ponese ime moje pred narode i kraljeve i sinove Izraelove. ¹⁶Ja ću mu uistinu pokazati koliko mu je za ime moje trpjeti." ¹⁷Ananija ode, uđe u kuću, položi na nj ruke i reče: "Savle, brate! Gospodin, Isus koji ti se ukaza na putu kojim si išao, posla me da progledaš i napuniš se Duha Svetoga." ¹⁸I odmah mu s očiju spade nešto kao ljuske te on progleda pa usta, krsti se ¹⁹i uzevši hrane, okrijepi se. Nekoliko dana provede s učenicima u Damasku.

Dj 9,1: Savao, prije nego je postao Pavao progonitelj je učenika Gospodnjih, odnosno kršćana. Šimun je postao Kefa (Iv 1,42), čvrsta stijena, tako će i Savao dobiti novo ime i postati novi čovjek, Pavao (Dj 13).

Dj 9,2: *ὁδός*, „Put“ je izraz kojim se opisuje način života i ponašanja općenito, ali ovdje je izrazu dano novo značenje. Riječ o kršćanskoj zajednici, onoj koja slijedi Put

²⁴ Usp.: Dugandžić, I., *Bog - sve u svemu*, KS, Zagreb, 1996., str. 36.

Gospodinov. Punomoć za njihov progon Pavao je mogao dobiti od velikog svećenika jer on imao sudsku nadležnost nad svim članovima židovskih zajednica u Rimskom carstvu.²⁵

Dj 9,3: *περιαστρόπτω*, „Svjetlo“ s neba je obasjalo Pavla (Ez1,28). Uvijek kad se u Starom zavjetu Bog obraća ljudima, prisutna je svjetlost. Mojsijevo lice isijavalo je svjetlost nakon susreta s Jahvom (Izl 34,33-35). Izaija najavljuje dolazak velike svjetlosti (Iz 60,1.19). Psalmist (Ps 4,7) moli Jahvu da ga obasja svjetlom lica svoga. Ivan u prologu svog Evanđelja kaže da je Svjetlo došlo na svijet (Iv 1,9). Pavao je to Svjetlo doživio pred Damaskom, „prosvijetljen je“.

Dj 9,4: *Σαούλ*, *Šaul*, Pavao čuje glas, glas Boga koji ga zove njegovim hebrejskim imenom. Samo ovdje imamo njegovo izvorno ime. Kao kod Abrahama (Post 22), Mojsija (Izl 3) i Samuela (1 Sam 3), njegovo ime „Savao“ dvaput se začulo. Kada Bog poziva nekog čovjeka ponavljajući mu ime, u pitanju je dubok zahvat, korjenita promjena i poslanje za cijeli život. Pavao pada na zemlju, ničice se poklonio Bogu.

Dj 9,5: *Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς*, „Ja sam Isus“, obrazac je objave (Lk 21,8; 22,70, Iv 6,20.35). Isus se objavljuje Pavlu. Onaj tko progona učenike, progona samog Gospodina. Isus je prisutan u svojim učenicima.

Dj 9,6: *ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε*, „Ustani i pođi“. Nakon Božjeg poziva slijedi poslanje. Pavao kreće u novi život.

Dj 9,7: Prisutni su svjedoci događaja, ali jedini je Pavao vidio Gospodina.

Dj 9,8: Pavao ništa ne vidi od siline ukazanja, sjaj Uskrslog ga je oslijepio i potrebna mu je pomoć drugih i oni ga uvode u grad.

Dj 9,9: Pavao tri dana provodi u mraku, ne vidi, ne jede, ne pije. Čini se kao da ga Isus odmah otajstveno pridružuje svojem pashalnom trodnevlju u kojem je raspet, umro, sašao nad pakao i trećeg dana uskrsnuo.

Dj 9,10: Ananija, učenik iz Damaska, također doživljava viđenje. Bog i njega zove imenom, a Ananija mu odgovara.

²⁵ BJ, bilj. b), 1560.

- Dj 9,11: *ἀναστὰς πορεύθητι*, „Ustani i pođi“. I Ananija dobiva od Boga poslanje koje mora izvršiti.
- Dj 9,12: Bog je u paralelnom viđenju svojom objavom već pripremio Pavla za Ananijin dolazak. Dvostruko viđenje stavlja naglasak na Božju volju po kojoj se sve se događa u skladu s njegovim naumom i pod njegovim vodstvom.
- Dj 9,13: Ananija se opire poslanju što podsjeća na opis negodovanja u Starom zavjetu kod Mojsija, Jeremije i Zaharije. On spominje koliko je Pavao audio „svetima“ misleći tim izrazom na kršćane. U židovstvu „sveti“ su članovi buduće mesijanske zajednice (Dn 7,18). Nazivajući se „svetima“ kršćani otkrivaju svoje uvjerenje kako su oni članovi te mesijanske zajednice koja se već oblikovala oko Isusa Mesije.
- Dj 9,14: Ananija iznosi razlog svog opiranja, riječ je o Pavlovu pismenom ovlaštenju kojim mu je dano pravo zatvarati kršćane. Ovdje su oni „koji prizivlju Ime Isusovo“, još jedan način nazivanja kršćana koji se može povezati s prorokom Joelom (3,5).²⁶
- Dj 9,15: Bog uvjerava Ananiju objavljujući mu Pavlovo poslanje svjedočenja i ispovijedanja Božjeg Imena. Pavlovo poslanje odnosi se na sve ljude, na poganske narode.
- Dj 9,16: Nagovještaj Pavlovih budućih nevolja: progonitelj će postati progonjenik.²⁷
- Dj 9,17: *ἐπιθείς ἐπ’ αὐτὸν τὰς χεῖρας*, „Polaganjem ruku“ Ananija prenosi Pavlu ozdravljenje i dar Duha Svetoga. Djela često spominju „polaganje ruku“ prilikom uvođenja u službu u zajednici (6,6), za dar Duha nakon krštenja (8,17), kod ozdravljenja (28,8) te za misijsko poslanje (13,3).
- Dj 9,18: Pavao je progledao, ustao, krstio se i tako se odmah priključio zajednici kršćana. Zadobivši vid, Pavao iz tame prelazi u svjetlost. Po krštenju on umire grijehu, a rađa se za novi život za Boga u Isusu Kristu.
- Dj 9,19: Pavao uzima hranu, nakon tri dana posta započinje novi život. Moguće da je ovdje riječ o sudjelovanju u Euharistiji prve kršćanske zajednice u Damasku

²⁶ TOB, bilj. j) i k), 361.

²⁷ TOB, 361., bilj. l)

nakon obreda krštenja.²⁸ On provodi vrijeme s učenicima u Damasku i od njih prima temeljnu predaju.

b. Dj 22,6-16

Drugi izvještaj u Djelima apostolskim je apologetski obojen. Događaj se smješta u Pavlov govor u hramu pred židovskim narodom koji ga želi smaknuti. Pavao im se obraća na hebrejskom jeziku kako bi istaknuo svoju vezu s predajom. Naglasak je stavljen na svjedočenje jer se spominje mučeništvo svetoga Stjepana. Pavao sam progovara u Jeruzalemu pred Židovima tvrdeći da ga je pozvao Bog njihovih otaca. To je isključivo Božje djelo, a ne njegov izbor. Poziv njemu upućen namijenjen je dalekim narodima.

⁶Dok sam tako putovao i približavao se Damasku, s neba me oko podneva iznenada obasja svjetlost velika. ⁷Sruših se na tlo i začuh glas što mi govoraše: 'Savle, Savle, zašto me progoniš?' ⁸Ja odgovorih: 'Tko si, Gospodine?' Reče mi: 'Ja sam Isus Nazarećanin koga ti progoniš.' ⁹Oni koji bijahu sa mnom svjetlost doduše primijetiše, ali ne čuše glasa Onoga koji mi govoraše. ¹⁰Rekoh nato: 'Što mi je činiti, Gospodine?' Gospodin će mi: 'Ustani, pođi u Damask i ondje će ti se reći što ti je određeno učiniti.'

¹¹Kako od sjaja one svjetlosti obnevidjeh, pratioci me povedoše za ruku te stigoh u Damask."¹²"Neki Ananija, čovjek po Zakonu pobožan i na dobru glasu u Židova ondje nastanjenih - ¹³dode k meni, pristupi mi i reče: 'Savle, brate, progledaj!' I ja se u taj čas zagledah u nj. ¹⁴A on će: 'Bog otaca naših predodredi te da upoznaš volju njegovu, da vidiš Pravednika i čuješ glas iz usta njegovih ¹⁵jer bit ćeš mu pred svim ljudima svjedokom onoga što si vidio i čuo. ¹⁶I što sad oklijevaš? Ustani, krsti se i operi grijehе svoje, prizivljući Ime njegovo!'"

Dj 22,6 - 8: Izvještaj se podudara sa prvim opisom (Dj 1,9 - 6).

Dj 22,9: U prvom izvještaju svjedoci su čuli glas, ovdje oni vide svjetlost. U oba slučaja naglasak je isti: oni ne znaju točno što se događa.

Dj 22,12: Ananija je ovdje predstavljen kao uzoran Židov, ne kao učenik iz Damaska.

Dj 22,13: Ananija ne polaže ruke na Pavla, izostavljena je gesta, dovoljna je riječ: „Progledaj!“.

Dj 22,14: Ananija prenosi Božje poslanje namijenjeno Pavlu. Pavao je predodređen vidjeti i čuti Boga.

²⁸ Usp.: TOMIĆ, C., *nav.dj.*, 31.-32.

Dj 22,15: Pavao je primio poslanje da bude svjedok pred svim ljudima, Židovima i poganima.

Dj 22,16: Krštenje u Ime Isusovo donosi oprostjenje grijeha i spasenje ljudima.

c. Dj 26,12-18

Treći izvještaj je donesen u Pavlovu govoru pred kraljem Agripom i Festom u kojem Pavao brani kršćane pred rimskom vlašću. Ovdje je naglasak stavljen na Pavlov poziv i poslanje. Pavao je zatvoren u Cezareji već dvije godine te ovdje koristi priliku svjedočiti pred Festom, kraljem i kraljicom. Pavao naglašava da se u susretu s Kristom mijenjaju odnosi. Uvodno on opisuje svoju mržnju prema kršćanima koje je osobno mučio i progonio. Zatim opisuje susret s Isusom koji mu se dogodio pred Damaskom nakon kojega više ništa nije bilo isto. Sada je njegov novi odnos s Isusom odnos ljubavi.

¹²"Radi toga pođoh u Damask s punomoći i ovlaštenjem velikih svećenika ¹³kadli u pol bijela dana na putu vidjeh, kralju, kako s neba svjetlost od suca sjajnija obasja mene i moje suputnike. ¹⁴Pošto popadasm o na zemlju, začuh glas što mi govoraše hebrejskim jezikom: 'Savle, Savle, zašto me progoniš? Teško ti se protiv ostana praćakati.' ¹⁵Ja odvratih: 'Tko si, Gospodine?' Gospodin će mi: 'Ja sam Isus koga ti progoniš! ¹⁶Nego ustani, »na noge se« jer zato ti se ukazah da te postavim za poslužitelja i svjedoka onoga što si vidio i što ću ti pokazati. ¹⁷»Izbavit ću te« od naroda i »od pogana kojima te šaljem ¹⁸da im otvoriš oči« pa se obrate »od tame k svjetlosti,« od vlasti Sotonine k Bogu te po vjeri u mene prime oproštenje grijeha i baštinu među posvećenima."'

Dj 26,13: Svjetlost koja je obasjala Pavla u prethodna dva izvještaja ovdje je opisana malo drugačije, obasjala je i Pavlove pratioc e.

Dj 26,14: Pavlovi suputnici su pali na zemlju isto kao i on. Pavao čuje kako mu se glas obraća na hebrejskom. *σκληρόν σοι πρός κέντρα λακτίζειν*, "teško ti se protiv ostana praćakati" grčka je poslovice. Izražava kako je beskorisno opiranje moći koja mu se objavljuje.²⁹

Dj 26,15: „Ja sam Isus“ (9,5), Isus se objavljuje Pavlu.

²⁹ TOB, 405., bilj. s)

Dj 26,16: Isus šalje Pavla kao što je Bog slao proroke da ispune starozavjetna proročanstva, a za Pavla je to poslanje među poganima. Isus ga šalje kao svjedoka, kako onoga što je vidio, tako i onoga što će vidjeti. Pavlovo poslanje usmjeravat će i voditi Bog.

Dj 26,17: Opis Pavlova poslanja poput onoga Jeremijina (Jr 1, 5-8). Narodi kojima ga Bog šalje su i Židovi i pogani.

Dj 26,18: Opis poput onoga Sluge Jahvina (Iz 42,7-16). Pavao mora drugima otvoriti oči i posvjedočiti da vjerom u Isusa čovjek zadobiva dar oprostjenja grijeha, a time i spasenje, odnosno udio među posvećenima. Pavao se prvo mora očistiti od svojih grijeha po krštenju kako bi bio vjerodostojan svjedok.³⁰

2. Svjedočanstva svetog Pavla o događaju pred Damaskom

Pavao o svom iskustvu pred Damaskom ne pripovijeda opširno niti slikovito kao što to čini sveti Luka u Djelima apostolskim. Riječ je o iznenadnom Božjem zahvatu koji ga je zatekao kao revnog i uvjerenog Židova, farizeja. Objava Boga i Uskrslog Gospodina preokrenula ga je u apostola Isusa Krista. Pavlovo svjedočenje o ovom događaju uglavnom je unutar obrane vlastitog apostolskog poslanja. Način na koji Pavao spominje ovaj događaj pretpostavlja da je on bio poznat onima kojima se obraća. Kršćanske zajednice znaju da Pavao nije poznavao Isusa iz Nazareta, znaju da je bio progonitelj, a sada predani pobornik vjere u Krista (Gal 1,22). Oni koje je htio uništiti, Pavlu su sada „braća“, za njega oni su „sveti“.

Pavlov govor i spominjanje samoga događaja analizirat ćemo na četiri mjesta u njegovim autentičnim Poslanicama: u Poslanici Galaćanima napisanoj tijekom njegova boravka u Efezu 54. godine, u Prvoj poslanici Korinćanima koja je također pisana u Efezu 56. godine i u Drugoj poslanici Korinćanima, napisane 57. godine u Makedoniji.

³⁰ BJ, 1585., bilj. d)

a. Gal 1,15-17

Crkvu u Galaciji Pavao je osnovao na svom drugom misijskom putovanju, a ponovo ju je posjetio i za trećeg misijskog putovanja. Galaćani su keltski narod koji se u IV. stoljeću prije Krista naselio u Malu Aziju oko grada Ancire, današnje Ankare. U Pavlovo vrijeme Galacija je kao rimska provincija obuhvaćala široko područje, a poslanica je upućena stanovnicima sjeverne Galacije.³¹Nakon osnivanja Galaćanskih crkvi, judeokršćanski misionari siju nemir među njima nagovarajući ih da se obrežu i prihvate židovski Zakon (5,2; 5,11-12; 6,12). Kako bi spasio svoju novoosnovanu Crkvu Pavao im piše pismo nedugo nakon svojega puta kroz Galaciju i Frigiju (Dj18,23), a početkom svog boravka u Efezu. Poslanica želi dati odgovor na veliko pitanje koje je ostalo neriješeno, te uvijek iznova izaziva nemir: Trebaju li se kršćani iz poganstva podvrći židovskom zakonu? Pavao dokazuje protiv Židova da se čovjek opravdava vjerom bez djela Mojsijeva zakona. Opravdanje je dar koji proizlazi iz milosti Božje za sve one koji ga prihvaćaju vjerom u Isusa našeg Gospodina.

Poslanica Galaćanima sastoji se od tri dijela: apologetski dio u kojem Pavao opravdava svoje apostolstvo, dogmatski dio u kojem govori o odnosu Mojsijeva zakona i Evanđelja te moralni dio s temeljnim načelima kršćanske slobode.

Nakon uvoda Pavao brani svoje poslanje apostola pogana. Njegov osobni poziv pred Damaskom dokaz je za vjerodostojnost njegova nauka. Autobiografski odlomci otkrivaju Pavlovo uvjerenje da je pozvan od Boga što je izvor njegova autoriteta i snage. Iznad svega Krist je pokretačka snaga njegova života i djelovanja. Tako se predstavlja na početku Poslanice kao apostol, ne od ljudi, nego po Isusu Kristu. On je Kristov sluga. Pavao nastavlja svoju obranu tvrdeći da evanđelje koje navješćuje nije niti primio ni naučio od ljudi, niti ga je on sam osmislio, nego je ono plod izravne Objave Isusa Krista: *ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ* (Gal 1,12). Njegov susret pred Damaskom je događaj Objave. Sve ono što su Isusovi učenici naučili boraveći s Isusom za njegova života, njegovu muku smrt i uskrsnuće, Pavao je doživio pred Damaskom. Objava, *ἀποκάλυψις*, koja se tada dogodila Pavlu, temelj je i sadržaj njegova evanđelja. Riječ je o eshatološkoj objavi jer objavljuje Božje eshatološko djelo uskrišenja Sina. Sadržaj te objave je Isus Krist. Bog je Pavlu objavio svoga Sina u kojem je ostvareno spasenje: „u Isusu Kristu uskrsnom i

³¹ HARRINGTON, W. ,*nav. dj.*, 258.-259.

proslavljenom sadržano je konačno i univerzalno spasenje³². Taj iznenadni događaj na koji Pavao nije utjecao dogodio se izravnim Božjim zahvatom u Pavlov život. On je po milosti izabran i pozvan.

Sveti Pavao naglašava da Evanđelje ne dolazi od čovjeka, nego od Boga i kao takvo ne prilagođava se ljudskim sklonostima nego ono daje čovjekovu životu novo usmjerenje.³³

¹⁵Ali kad se Onomu koji me odvoji već od »majčine utrobe« i »prozva« milošću svojom, svidjelo
¹⁶otkriti mi Sina svoga da ga navješćujem među poganima, odmah, ne posavjetovah se s tijelom i krvlju,
¹⁷i ne uzidoh u Jeruzalem k onima koji bijahu apostoli prije mene, nego odoh u Arabiju pa se opet vratih u Damask.

Gal 1:15: ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ

Gal 1:16: ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι

Gal 1:17: οὐδὲ ἀνήλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν

Gal 1,15: Pavao svoj poziv uspoređuje sa starozavjetnim pozivom proroka Jeremije (Jer 1,5) i pozivom Sluge Jahvina (Iz 49,1). Jeremija je bio predodređen i izabran za proroka svim narodima, isto tako i poslanje Sluge Jahvina nije vezano samo za Izrael nego uz narode koje treba prosvijetliti.³⁴ Pavao je od vječnosti pozvan prihvatiti Objavu i naviještati je poganima. On je već od začeca bio u Božjem planu. Riječ je o slobodnom Božjem zahvatu u Pavlov život na koji on nije utjecao, nego je ono volja Božja, isključivo plod milosti Božje.

Gal 1,16: ἀποκαλύπτω αὐτός υἱός ἐν ἐμοί, Bog objavljuje Pavlu Sina svoga. „Sin Božji“ kao naslov u sebi obuhvaća i Isusovu zemaljsku egzistenciju, a ne samo sadašnju nebesku egzistenciju Uskrslog Gospodina. Pavao kaže „u meni“ naglašavajući nutarnji vid Objave uslijed koje je došao do spoznaje Isusa kao Sina Božjega. Pavao upotrebljava izraz ἐν ἐμοί i kada kaže da: Uskrsli Krist živi u njemu (Gal 1,24; 2,20); Krist govori u njemu (2 Kor 13,3); Kristova istina je u njemu (2Kor 11,10) i snaga Kristova je u njemu (2Kor 12,9). Objava koja se dogodila dovodi do korjenite promjene Pavlova mišljenja o Isusu i njegove potpune preobrazbe pred Damaskom. Bog (teofanija) objavljuje Pavlu svojega Sina (kristofanija) i

³² GNILKA, J., *Teologija Novog Zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 24.

³³ TOB, 524., bilj. i)

³⁴ Usp. BJ, 1119., bilj. f)

šalje ga naviještati poganima i to je oduvijek bilo u Božjem planu spasenja. Upravo zato mu je darovana objava da bi evanđelje navijestio među poganima. Pavao kaže da se „nije posavjetovao ni s tijelom ni krvi“, što je hebraizam koji označava čovjeka prepuštena samo njegovim silama.

Gal 1,17: Pavao nije prvo otišao u Jeruzalem k apostolima nego se „odmah“ uputio u Arabiju izvršiti svoje poslanje među poganima. Tada je Arabija bila kraljevstvo Nabateja, a protezala se od Damaska do Saudijske Arabije. Ovo je bilo prvo i značajno misionarsko iskustvo za Pavla, a o uspjehu ili neuspjehu ove njegove misije ne znamo ništa.

b. 1 Kor 9, 1

Sveti Pavao osnovao je Crkvu u Korintu za vrijeme svog drugog misijskog putovanja i proveo ondje osamnaest mjeseci, od zime 50. godine do ljeta 52. (Dj 18, 1-17). Korint je bio važan lučki grad na putu između Istoka i Zapada i tada glavni grad rimske provincije Ahaje. Crkvu koju je Pavao osnovao činili su uglavnom obraćeni pogani. Velika kriza u korintskoj crkvi suočava Pavla s brzim promjenama situacije i novim izazovima. Uzroci koji su izazvali krizu su očigledno karizmatička iskustva koja su igrala preveliku ulogu u ovoj crkvi te su neki od članova stvorili svoje vlastite načine ponašanja. Osim toga se i Pavlov apostolski autoritet počeo dovoditi u pitanje (9, 1-3). Kriza u Korintu zahtijevala je od Pavla odgovor, posebno zbog toga jer ideje u Korintu nisu došle izvana, nego su nastale na osnovu pretpostavki o Pavlovu nauku. Pavao tako piše Prvu poslanicu Korinćanima iz Efeza u proljeće 56. godine. U prvom dijelu Poslanice (1,10-6,20) govori o kršćanskoj mudrosti nasuprot ljudskoj mudrosti koja je i dala povod strančarenju. U drugom dijelu (7,1-11,1) Pavao odgovara na pitanja koja su Korinćani postavili u svome pismu, daje odgovore na konkretne probleme koji su uznemirili crkvu.³⁵

Svoj primjer Pavao iznosi u devetom poglavlju koje je smješteno između rasprave o ponašanju s obzirom na blagovanje mesa žrtvovana idolima (1Kor 8) i sudjelovanja kršćana na poganskim kulturnim gozbama (1Kor 10).

³⁵ Usp. HARRINGTON, W., J., *nav.dj.*, 264.-278.

„Nisam li ja slobodan? Nisam li apostol? Nisam li vidio Isusa, Gospodina našega? Niste li vi djelo moje u Gospodinu?“

„ούχι Ιησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἐώρακα“

1 Kor 9,1: Pavao započinje obranu svoga apostolskog legitimiteta i ustvrđuje kako je vidio Isusa, Gospodina i to je temelj njegova apostolata. Isus, naš Gospodin, *Kyrios* Pavlu se pokazao, dao se vidjeti. Naslov Gospodin, *κύριος*, najčešći je naslov kojim Pavao naziva Isusa. Vjerojatno je ovaj naslov Pavao preuzeo iz liturgijske tradicije prve Crkve sudjelujući u kršćanskom bogoslužju (Rim10,9-10; Fil 2,11; 1Kor 8,6; 12,3; 2Kor4,5). U Septuaginti *Kyrios* je redovito prijevod imena Jahve. Nazivajući Isusa *Kyrios* Crkva je na njega prenijela Jahvino ime. Pavao u svojim Poslanicama za Isusa najčešće koristi ovaj naslov. Nazivajući Isusa *Kyrios* on naglašava Isusovo uskrslo i proslavljeno stanje, Isusovo sadašnje stanje. To je egzistencija koju je stekao svojim uskrsnućem i proslavom, uskrslo stanje u kojem *Kyrios* vlada nad živima i mrtvima ostvarujući spasenje.³⁶Pavao je pred Damaskom vidio Isusa kojega je progonio živog, ukazao mu se Uskrsli Gospodin i time Pavla učinio svjedokom uskrsnuća. Ukazanje Uskrsloga pred Damaskom tako stavlja Pavla među svjedoke uskrsnog događaja na isti način kao što su to svjedoci Dvanaestorica apostola. Odnos s *Kyriosom* kojeg je Pavao vidio temelj je njegovog apostolskog poslanja i temelj je njegove slobode, a za Pavla to je sloboda za druge.

c. 1 Kor 15,8

Petnaesto poglavlje Prve poslanice Korinćanima Pavao posvećuje pitanju uskrsnuća mrtvih. On jasno izriče vjeru u uskrsnuće tijela pozivajući se na činjenicu Isusova uskrsnuća u tijelu. Kristovo uskrsnuće temeljna je točka kršćanske vjere posvjedočena iskustvom učenika. Pavao se u Korintu susreće sa grčkim svijetom mišljenja, za njih je uskrsnuće tijela teško prihvatljivo. Nastojeći utemeljiti svoje tvrdnje i pobijediti zablude onih koji niječu uskrsnuće, on kroz uvodni dio svoga obrazlaganja polazi od osnovnog

³⁶ Usp. BROWN, R.,E., *nav.dj.*, 390.-393.

evanđeoskog navještaja donoseći obrazac najstarije ispovijesti vjere prve Crkve (rr. 3-4). Ovo je najranije svjedočanstvo o Isusovu uskrsnuću. Kristovo uskrsnuće zajamčeno je svjedocima koje Pavao redom nabroja (rr. 5-11), a oni još uvijek mogu posvjedočiti za ono što su vidjeli. U tom nizu svjedoka Pavao sebe stavlja na posljednje mjesto, ali unatoč tome ne umanjuje važnost vlastitog iskustva pred Damaskom. On svoje viđenje izjednačuje s ostalim ukazanjima Uskrsloga učenicima. Kao svjedok uskrsnuća i on je postao apostol koji, kao i svi svjedoci uskrsnulog Krista, naviješta istu poruku (r. 11) ³⁷.

15, 8: Najposlije, kao nedonoščetu, ukaza se i meni.

15:8: ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρόματι ὄφθη κάμοι

Pavao započinje u r. 3 s izričajem vjere, za koji naglašava da je tradicijski: *παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον*: „predao sam vam što sam i primio“. Vjerojatno ova vjeroispovjesna formula potječe od judeokršćanske zajednice koja je govorila grčki, to je vjerojatno Jeruzalem.³⁸ Predaja je važna za Pavla. On nabroja svjedoke ukazanja (rr. 5-7), prvi je Kefa, kako on redovito imenuje Petra, zatim Dvanaestorica, slijedi petsto braće, potom Jakov, a posljednji u nizu svjedoka je on sam.

1 Kor 15,8: Pavao sebe priključuje svjedocima, te i svoje ukazanje ubraja u predaju.

Događaj ukazanja za sve nabrojane svjedoke opisuje istim glagolom *ὄφθη*. Septuaginta ovim glagolom opisuje ukazanja Jahve, odnosno njegova anđela (Post12,7; Izl 3,2) uvijek kada je događaj Božje samoobjave popraćen i osjetilnim zapažanjem.³⁹ Koristeći isti glagol za opis svog doživljaja pred Damaskom kojim opisuje i ukazanja Dvanaestorici, Pavao ističe da je ukazanjem Uskrslog i njemu povjerena apostolska služba i naviještanje Evanđelja, isto kao i njima: neposredno od samog Gospodina. Pavao ne pravi razliku između Isusovih ukazanja od Uskrsnuća do Uzašašća i ukazanja njemu na putu za Damask. Ipak, postoji razlika u načinu na koji se to dogodilo i to upotrebom izraza „kao nedonoščetu“ Pavao želi naglasiti. Njegovo je iskustvo posve neobično i ispada iz okvira, on nije kao ostali pozvan regularnim putem. Milošću Božjom, njega, nedostojnog kao

³⁷ Usp. TOB, 488. – 489., bilj. e) - i)

³⁸ Usp. GNILKA, J., *nav. dj.*, 13.

³⁹ Prema: DUGANDŽIĆ, I., *Bog – sve u svemu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., 48.

progonitelja kršćana, suvereni Božji silovit zahvat učinio je svjedokom i apostolom.

d. 2 Kor 4,6

Druga poslanica Korinćanima je sastavljena od fragmenata više različitih pisama i daje nam daljnje uvide u Pavlovu borbu za jedinstvo zajednice u Korintu. Prva poslanica Korinćanima očigledno nije postigla cilj, te im Pavao koncem 57. ponovo šalje pismo iz Makedonije. Povod je informacija koju dobiva od Tita da, iako je Prva poslanica urodila plodom (1,13-14; 7,9; 7,15-16), još uvijek u Korintu postoji skupina koja je snažno poricala Pavlov apostolat.

Ovaj navod neki egzegeti ne dovode u vezu s Pavlovim doživljajem pred Damaskom jer je veza između Krista i Pavla samo posredna. Međutim, unutar Pavlove obrane vlastitog apostolata (2,14 - 7,4), nakon optužbi i prigovora koji su mu upućeni, on ustvrđuje da je Bog onaj koji je izvor njegova poslanja. Neposredno prije toga on izražava vjeru u Krista: Krist je slika Boga na zemlji (4,4) i u njemu se čovjek može susresti s Bogom.⁴⁰

2 Kor 4, 6: Ta Bog koji reče: »Neka iz tame svjetlost zasine!,« on zasvijetli u srcima našim da nam spoznanje slave Božje zasvijetli na licu Kristovu.

2 Kor 4,6: ὅτι ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμπει ὃς ἔλαμπεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ

φῶς: „Svjetlost je Božje stvorenje, tama to nije.“⁴¹Pavao rabinskom metodom prilagođava citat iz Postanka (1,3). Podsjećajući na stvaranje, svoj vlastiti susret pred Damaskom opisuje kao čin stvaranja u kojem je on sam postao novi stvor u Kristu (2 Kor 5,17) koji je prešao iz tame u svjetlo. Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku (Post 1,26), a Pavao prethodno za Krista kaže (r.4) da je on „slika Božja“ i da je u njemu sadržana obnova čovjekove narušene sličnosti s

⁴⁰ Usp. TOB, 497.

⁴¹ BJ, 13., bilj. e)

Bogom. Ta obnova i preobrazba čovjeka započinje u ovom životu, a završava u eshatonu. Čovjek krštenjem postaje novo stvorenje koje svoju egzistenciju nalazi u Kristu. Pavao je vidio Isusa obasjanog svjetlom, ali i sam je bio uronjen u to svjetlo.⁴²

καρδία: Srce je čovjekova nutrina, skrovito središte preko kojeg se čovjek otvara Bogu i preko kojega ga Bog mijenja. Bog je obasjao naša srca zrakom svjetla da spoznamo njegovu slavu. Pavao osvjetljava nutarnji aspekt doživljaja pred Damaskom. Isus, kao Božje svjetlo zasjao je u njegovu srcu. Srce za Pavla označava i *um*, shvaćeno kao u Starom zavjetu, ono označava odgovorne reakcije čovjeka koji je inteligentan i sposoban prosuđivati. Kada upotrebljava termin srce za Pavla je još uvijek u pitanju cijeli čovjek.

δόξα: „slava“, izražava vanjsku pojavnost veličanstva Božjega u Starom zavjetu i to na dva načina: kroz velika Božja djela te kroz ukazanja „slave Jahvine“ (hebr.: *kabod*). *Doxa* koju je Isus primio od Oca postala je njegova snaga kojom ostvaruje novi život u onima koji u njega vjeruju. Slava je Božja na licu Kristovu, ali ne prolazno kao što je bila na Mojsijevu licu (Izl 34,29), nego trajno, jer je Krist nositelj božanske biti i prava slika Božja.⁴³

IV. OBRAĆENJE I POZIV

1. Obraćanje

Pojam obraćenja se uglavnom površno shvaća te se u svakodnevnom govoru pod obraćenjem podrazumijeva prijelaz iz grešnog života u život vjere i milosti ili pak prijelaz nekatolika u Katoličku Crkvu. Obraćanje je daleko složenije te uključuje u sebi i naravnu i nadnaravnu dimenziju, ljudsko i božansko, vremenito i vječno. Milost ne uništava narav, nego je dovršava i upotpunjuje. Obraćanje, shvaćeno u biblijskome smislu, predstavlja dinamičan proces koji obuhvaća cjelokupnost čovjekovih odnosa, prvenstveno odnosa prema Bogu, ali jednako tako i Boga prema čovjeku.

⁴² Usp. GNILKA, *nav.dj.*, 32.

⁴³ Usp.: DUGANDŽIĆ, I., *nav.dj.*, 53.-55.

Obraćenje je vrlo važan pojam u Svetom pismu, a već i sami izrazi ukazuju kako je kod obraćenja riječ o dubinskoj promjeni čovjeka. Stari zavjet za obraćenje koristi hebrejski glagol *šub* koji znači „vratiti se“, povratak, a Novi zavjet grčki izraz *μετανοέω* koji doslovno znači „promijeniti mišljenje, kajati se i činiti pokoru“. Žaljenje zbog prošlosti dovodi do obraćenja kojim se čovjek okreće Bogu. Obraćenje, lat.: *conversio*, po definiciji je: „duhovna i moralna preobrazba čovjekove osobnosti pod djelovanjem božanske milosti“.⁴⁴

U Starom zavjetu obraćenje se povezuje s traženjem Jahve, čuvanjem Jahvinih naredbi, upravljanjem srca Jahvi, pokoravanjem, pranjem od zloće, traženjem dobra i stjecanjem novog srca. Riječ je o unutrašnjoj promjeni stava koje je potrebno da bi se zadobilo oprostjenje. Jahve ne želi da čovjek umre, nego da se obrati od svog zlog puta i da živi. Proroci pozivaju na pokoru i obraćenje koje je zaokret od nevjernosti Bogu saveza prema vjernosti, od života protivna Božjoj volji k životu u skladu s njegovom voljom. Poziv na obraćenje Izraelu proroci u svojim opomenama uvijek povezuju sa sudom i s Danom Jahvinim (Ez 18, 23-30).⁴⁵ Nakon progona obraćenje se shvaća dvojako, dok jedni ističu obraćenje kao povratak Zakonu i otačkim predajama, proroci pozivaju na obraćenje pod osobnim i moralnim vidom pojedinca. Oni zahtijevaju promjenu srca i kritiziraju izvanjsko poimanje i navezanost na tradiciju i zakonske propise bez prave osobnosti i milosrđa. Obraćenje je proces koji se događa između Boga i čovjeka u kojem Bog prvi nudi opraštanje, a čovjek ga prihvaća ili ne.

U Novom zavjetu Ivan Krstitelj poziva na obraćenje: „Obratite se jer približilo se kraljevstvo nebesko!“ (Mt 3,2). U njegovu pozivu naglašena je moralna dimenzija obraćenja i eshatološko iščekivanje. Isus ponavlja isti poziv (Mt 4,17), također i učenici (Mt 6,12). Njihov naglasak je na kraljevstvu Božjem koje se očituje u Isusu Kristu, a obraćenje povezuju s vjerom i religioznim stavom čovjekovim te nadilaze usko moralističko shvaćanje. Primjer farizeja i carinika (Lk 18, 9-14) upravo oslikava stav zatvorenog tipa religioznosti u kojem se čovjek oslanja samo na vlastite snage što rezultira uvjerenjem o vlastitoj pravednosti. Nasuprot ovom farizejskom tipu religioznosti, ponizni carinik očekuje spas od Boga, uzda se u Božje milosrđe i ne poziva se na vlastite zasluge. Čovjek je onaj koji prima, ovisan je o Bogu te su i njegove zasluge Božji dar, sve je njegova milost. Isus kritizira iskrivljenu religioznost i poziva na promjenu i stav koji

⁴⁴ ORL, nav.dj., 650.

⁴⁵ Prema: BROWN,R.,E.,i dr., nav.dj., 203.

stavlja Boga u središte. On ne prijete sudom niti srdžbom Božjom, nego naglašava radosnu vijest opraštenja grijeha. Isus naviješta Boga dobrote, ljubavi i praštanja koji ne odbacuje nijednog čovjeka. Obraćanje je nužno za zadobivanje spasenja u Kraljevstvu Božjem. Obraćanje nam najbolje opisuje prisposoba o izgubljenom sinu (Lk 15,11), ono bi trebalo biti osobni radosni susret djeteta s nebeskim Ocem. Kršćanski život je prihvaćanje milosti Božje koja nam se objavila u Isusu Kristu. Život kršćana je nasljedovanje Krista. U evanđelju se obraćanje povezuje s krštenjem koje postaje temeljni izražaj obraćanja. Obraćanje koje je osobno, nosi u sebi i društvenu dimenziju, ono stvara nove osobne odnose s Isusom, ali i s drugim kršćanima, obraćanje Kristu je i obraćanje Crkvi.⁴⁶

Za svetog Pavla obraćanje je nutarnja obnova čovjeka za novi život u kojem se rađa novo stvorenje (2 Kor 5,17), to djelo se može usporediti sa stvaranjem svijeta. Obračanik postaje novo stvorenje po Duhu Božjem koji uništava smrtnog, putenog čovjeka: „Ako je tko u Kristu, on je novi stvor. Staro je nestalo novo je nastalo“ (2 Kor 5,17). Obračanik je s Kristom umro grijehu i s Kristom ustao na novi život u Kraljevstvu Božjem (Rim 6).

2. Poziv

Bog u povijesti spasenja poziva određene ljude za svoje predstavnike kod ljudi. Bog čovjeka izabire za proroka u vječnosti, a poziva ga u vremenu, u povijesti. Bog poziva slobodno koga hoće, kada hoće i gdje hoće. Nijedan čovjek nije to na neki posebni način zaslužio ili zaradio. Prorokom može postati svatko ako ga Bog izabere, pozove i pošalje narodu. Božji poziv dolazi iznenada, bez ikakve pripreme kao npr. poziv Mojsiju dok je pasao stada na obroncima Horeba (Izl 3,1-12). Poziv proroka predstavlja osobni Božji zahvat u život određenog čovjeka. Božji poziv je učinkovit i čovjek ga mora prihvatiti, odnosno ne može mu se oduprijeti. Prorok je svojim pozivom suočen s novom stvarnošću i novim iskustvom života. Prorok je pozvan od Boga radi drugoga, a ne radi sebe. On je stavljen u službu Bogu koji ga šalje da narodu prenese proročku riječ koja je imala snagu

⁴⁶ Usp.: VALKOVIĆ, M., *Obraćanje u životu kršćana*, u: *Bogoslovska smotra*, 4 (74), 525.- 535.

u sebi jer je dolazila od Boga. „Proročka riječ na svaki način nadilazi svoje neposredne rezultate jer je njezina djelotvornost eshatološkog reda: ona se na kraju krajeva tiče nas (1 Pt 1,10).“⁴⁷ Postavši služitelj i prenositelj Božje riječi, prorok je morao biti i vjerodostojan svjedok te svoj život uskladiti s Riječju Božjom. Proročko poslanje je bilo teško i povezano s mnogim teškoćama. Proroci su progonjeni kako od političke i vjerske vlasti tako i od naroda od kojeg su doživljavali prezir, kritike, klevete. Proroke su uhodili, postavljali im zamke, zabranjivali im govoriti, isključivali su ih iz zajednice, zatvarali ih. Unatoč svemu, proroci nikada nisu posezali za silom, nitu su mrzili progonitelje nego su za njih molili.⁴⁸ Proroci su izazvali brojne neprijatelje jer su otvoreno naviještali istinu o povijesnom trenutku u kojem žive. Bog zato izabire proroka da bi naglasio određeni povijesni trenutak. Njihovo poslanje je bilo održati narod osobito u velikoj vjerskoj opasnosti od krivih nauka okolnih naroda. U teškim vremenima prorok je u Bogu vidio rješenja i nove mogućnosti koje čovjek sam nije u stanju sagledati u određenoj životnoj situaciji.⁴⁹

Opisi u Starom zavjetu o pozivu proroka su „sastavljeni prema određenoj literarnoj i teološkoj shemi unatoč različitom kontekstu i povijesnim prilikama svakoga od onih pozvanih“. ⁵⁰ U tim opisima zajedničko je da Bog oslovljava proroka najavljujući mu zadatak u obliku naloga u imperativu („poslati“ i „ići“), izražava naznaku nevolje te odbacuje prigovor proroka o nedoraslosti pozivu i obećava mu svoju pomoć u vršenju proročke službe. Vrlo često Bog proroku daje i vanjski znak božanske potpore. Prorok mora biti posvećen za svoje poslanje.

Proroštvo nije prestalo sa starozavjetnim prorocima nego je nastavilo živjeti s Isusom i poslije njega. Isusa narod naziva prorokom i u njemu se mogu iščitati mnoge proročke karakteristike, međutim dok su proroci prije njega govorili: „Riječ je Jahvina...“, Isus kaže: „Zaista, zaista kažem vam...“. Isus i njegovo poslanje nisu više istog reda. Obilježja proročkog poziva i poslanja nakon Duhova prelaze na Crkvu koja i danas mora biti znak novog vremena.

⁴⁷ BEAUCHAMPS, P., *Prorok*, u: *Rječnik biblijske teologije*, ur.: LEON-DUFOUR, X., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., 1026.

⁴⁸ Usp: REBIĆ, A., *Prorok, čovjek Božji*, KS, Zagreb, 1996., 68. - 82.

⁴⁹ Usp.: LUJIĆ, B., *Starozavjetni proroci*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 25.- 47.

⁵⁰ ZOVKIĆ, M., *Poziv biblijskih proroka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2012., 8.

Zaključak

Događaj pred Damaskom ključ je i temelj života i teologije svetoga Pavla. Sam Bog intervenira u njegov život i stavlja Pavla u osobnu relaciju s Njim te mu određuje poslanje propovijedanja Evanđelja poganima. Pavao se uvijek vraća ovom pozivu, na temelje u kojima ga je Krist pozvao u svoju službu.

Uskrsli Krist zaustavlja Pavla, Židova, farizeja i gorljivog borca za čistoću židovske vjere na putu za Damask. U jednom doživljaju koji je trajao kratko u vremenu i prostoru, usred dana na putu za Damask, Pavao postaje Isusov apostol. Od progonitelja kršćana on sam postaje kršćanin, nasljedovatelj Isusa Krista i sluga Isusa Krista. Uskrsli Krist potpuno mijenja njegov život i samorazumijevanje. Krist je zahvatio u Pavlovo biće, prizemljio ga je i spustio na koljena. On ništa ne vidi, ovisi o onome koji ga je stavio na koljena, koji ga je oslijepio, koji je Svjetlo. To novo Svjetlo donosi potpuni preokret njegovih pogleda i sistema vrijednosti. Pavao se obratio od Zakona prema vjeri, od zabrinutosti za vršenje Mojsijeve zakona prema osobi Isusa Krista koji je postao njegovo opravdanje.

Sveti Luka Pavla ubraja među proroke u Antiohiji (usp. Dj 13,1). Novozavjetni proroci su karizmatici koji po Duhu Svetom govore u Božje ime. Oni su svjedoci Duha i prema redoslijedu karizmi dolaze iza apostola koji su svjedoci uskrsloga Krista (1 Kor 12,28-29). Luka susret pred Damaskom s uskrslim Kristom opisuje na način kako su se opisivali susreti nekih ljudi s Bogom u Starom zavjetu. U tim susretima oni su pozvani od Boga i dodijeljeno im je određeno poslanje, kao što se to dogodilo i s Pavlom. U njegovim izvještajima događaj pred Damaskom okrunjen je Pavlovim krštenjem. Pavao se mora očistiti od svojih grijeha po krštenju kako bi bio vjerodostojan svjedok. Tako je događaj pred Damaskom u Djelima predstavljen kao obraćenje Savla u Pavla, kao susret koji mu je potpuno promijenio život. Luka razlikuje Pavlovo viđenje Isusa Krista kod Damaska od ukazanja Uskrsloga učenicima koji su se događali do Duhova.

Sam Pavao događaj pred Damaskom ne tumači kao svoje obraćenje. On se uspoređuje s prorokom Jeremijom: *Prije nego te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh...!* (Jer 1, 5) naglašavajući kako ga je Bog odabrao sasvim slobodno, bez ikakvih njegovih zasluga (Gal 1,15). Bog ga je predodredio za apostola pogana od vječnosti. Promjena koja se u njemu dogodila nije plod njegova razmišljanja nego je došla izvana. Ona se dogodila

uslijed tog snažnog događaja u kojem je susreo Uskrslog Krista. Sila koja se Pavlu tada obratila bila je jača od svakog propisa koji proističe iz Mojsijeva Zakona. U jednom trenu je spoznao da je Isus Krist svojom smrću i uskrsnućem nadišao i učinio suvišnim za spasenje obdržavanje Mojsijeva Zakona i otačkih predaja (usp. Fil 3,7-9). Isus Krist je ispunjenje svih Božjih obećanja (2Kor 1,20). To je Krist koji mu je objavio svoje Evanđelje, učinio ga svjedokom svoga uskrsnuća i pozvao za apostola.

Pavao svoj poziv vidi kao posljednje Isusovo ukazanje (1Kor 15,8). Zadnji, ali ne i najmanji! „Nedonošče“, kaže Pavao za sebe. Pavao nije upoznao Isusa kao čovjeka među nama. Nije imao isto iskustvo kao ostali Isusovi apostoli. On nije pratio Isusa na Njegovom križnom putu. Smrt Isusova učenike je uplašila, shrvala ih je. Tek kada im se Uskrsli Gospodin pokazao Isusovi učenici s kojima je dijelio život postaju širitelji Evanđelja i Riječi Božje. Tek tada ti ljudi, između nas odabrani, postaju svjedoci i apostoli Kristovi. Farizej Pavao prolazi potpuno drugačiji put od učenika. Kada on upoznaje Isusa Nazarećanina oči u oči, Isus je proslavljeni Uskrsli Gospodin, *Kyrios*. U vremenu, u prostoru, na cesti pred ulazom u Damask, u nekoliko minuta njegov život se mijenja, od farizeja, do gorljivog navjestitelja Evanđelja poganima. Samoobjava Božja Pavlu je potpuna. On sam kaže kako je, ne posavjetovavši se ni s kim od apostola odmah počeo naviještati Radosnu vijest, a njegov je navještaj u svemu u skladu s onim što navješćuju apostoli koji su dijelili prostor i vrijeme s Isusom iz Nazareta. To je bio Božji poziv i poslanje kojem bi se bilo uzaludno opirati.

Ne možemo govoriti o Pavlovu obraćenju u smislu moralnog čina. Pavao nije bio grešnik pred Bogom. Bio je gorljivi farizej koji se zauzeto borio za Božju stvar. U tom trenutku u povijesti on niti nije napustio židovstvo. Pavao je prihvatio Isusa kao Mesiju obećanog Židovima kroz Stari zavjet i u skladu s tim on nastavlja svoje djelovanje. Ne treba drugoga čekati, Mesija je došao. Ipak u Pavlovoj teologiji Mesija nije naslov koji je primaran. Za Pavla Isus je *Kyrios*, Gospodin Uskrsli. On na križ gleda kroz Uskrslog Gospodina. Tako ludost križa i sramota za Židove, pod Svjetlom Uskrsloga Gospodina kojega je Pavao susreo pred Damaskom, postaje svetom Pavlu istina spasenja odakle crpi snagu za ostvarenje svog poziva: Apostola naroda.

Ali što mi god bijaše dobitak, to poradi Krista smatram gubitkom. Štoviše, čak sve gubitkom smatram zbog onoga najizvrsnijeg, zbog spoznanja Isusa Krista, Gospodina mojega, radi kojega sve izgubih i otpadom smatram: da Krista steknem. (Fil 3,7-8)

Bibliografija

- BEAUCHAMPS, Paul, *Prorok*, u: *Rječnik biblijske teologije*, urednik: LEON-DUFOUR, Xavier, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- BENEDIKT XVI, *Sveti Pavao*, Verbum, Split, 2009.
- Biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- BROWN, R., E.; CASTELOT, J., J.; FITZMYER, J., A.; KSELMAN, J., J.; MCKENZIE, J., J.; STANLEY, D., M.; SUELZER, A.; VAWTER, B., *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- CANTINAT, Jean; LEON-DUFOUR, Xavier, *Farizeji*, u: *Rječnik biblijske teologije*, urednik: LEON-DUFOUR, Xavier, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- DUGANDŽIĆ, Ivan, *Bog - sve u svemu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- DUGANDŽIĆ, Ivan, *Pavao. Svjedok i apostol Isusa Krista*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.
- GNILKA, Joachim, *Teologija novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
- HARRINGTON, J., Wilfrid, *Uvod u Novi Zavjet. Spomen ispunjenja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- IVANČIĆ, Tomislav, *Isus iz Nazareta povijesna osoba*, Teovizija, Zagreb, 2000.
- Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz La Bible de Jerusalem*; uredili: REBIĆ, Adalbert; FUČAK Jerko; DUDA, Bonaventura, 3.izd., Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2001.
- LEON-DUFOUR, Xavier, *Apostoli*, u: *Rječnik biblijske teologije*, urednik: LEON-DUFOUR, Xavier, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- LUJIĆ, Božo, *Starozavjetni proroci*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.
- Opći religijski leksikon A-Ž*, glavni urednik: REBIĆ, Adalbert, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.
- PORSCH, Felix, *Mnogo glasova jedna vjera*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.
- RAHNER, Karl; VORGRIMLER, Herbert, *Teološki rječnik*, Đakovo, 2004.
- REBIĆ, Adalbert, *Prorok, čovjek Božji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

Rječnik biblijske teologije, urednik: LEON-DUFOUR, Xavier, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

SENC, Stjepan, *Grčko - hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb, 1991.

The Anchor Bible Dictionary, Volume 5, O - Sh, glavni urednik: FREEDMAN, David, Noel, Doubleday, New York, 1998.

TOMIĆ, Celestin, *Počeci Crkve - Pavao apostol naroda*, Zagreb, 1995.

VALKOVIĆ, Marijan, *Obraćanje u životu kršćana*, u: *Bogoslovska smotra*, 44, (1975), br. 4

ZOVKIĆ, Mato, *Kronologija Pavlova djelovanja i pisanja*, u: *Bogoslovska smotra*, 73 (2003), br.1

ZOVKIĆ, Mato, *Poziv biblijskih proroka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2012.

SADRŽAJ

Sažetak	1
Summary	2
Uvod	3
I. ŽIVOT	3
1. Izvori	3
2. Biografski podaci	4
3. Farizejska i helenistička pozadina	6
4. Kronologija Pavlova života	7
4.1. Kronološki pregled	8
II. PREOKRET	11
1. Susret pred Damaskom	11
2. Pavao apostol	13
III. SVJEDOČANSTVA O DOGAĐAJU PRED DAMASKOM	15
1. Izvještaj u Djelima apostolskim	15
a. Dj 9,1-19	16
b. Dj 22,6-16	20
c. Dj 26,12-18	21
2. Svjedočanstvo svetog Pavla	22
a. Gal 1,15	23
b. 1 Kor 9,1	25
c. 1 Kor 15,8	26
d. 2 Kor 4,6	28
IV. OBRAĆENJE I POZIV	29
1. Obraćanje	29
2. Poziv	31
Zaključak	33
Bibliografija	35